

Jyrki Reunamo
Kasvatustieteen tohtori
Helsingin yliopisto
21.8.2003

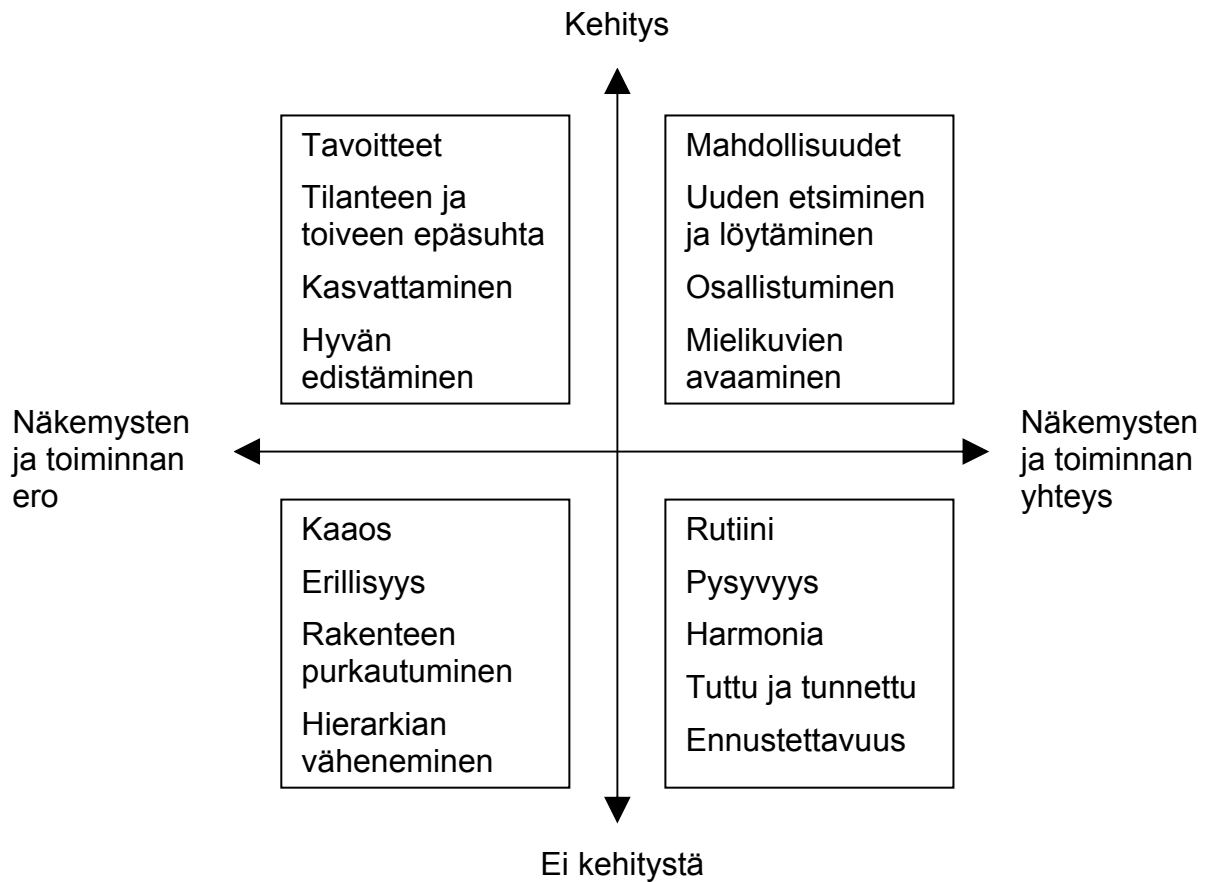
Varhaiskasvatussuunnitelmasta muutoksen kohtaamiseen

Valtakunnalliset linjaukset vuodelta 2002 luovat perustan uudelle valtakunnalliselle sisällölliselle ohjausvälineelle, varhaiskasvatussuunnitelmalle. Stakesin tehtävänä on laatia tällainen valtakunnallisen varhaiskasvatussuunnitelma (VASU) yhteistyössä sosiaali- ja terveysministeriön, opetusministeriön ja opetushallituksen sekä Suomen Kuntaliiton ja muiden asiantuntijatahojen kanssa syyskuun loppuun 2003 mennessä. VASU laaditaan varhaiskasvatuksen sisällön ja laadun ohjausvälineeksi ja se toimii kunnallisten, yksikkökohtaisten ja lapsikohtaisten varhaiskasvatussuunnitelmien pohjana.

Valtakunnallisen varhaiskasvatussuunnitelman tarkoituksena on ohjata varhaiskasvatuksen sisällöllistä kehittämistä koko maassa ja lisätä varhaiskasvatuksen laadullista tasa-arvoa kuntien välillä ja myös kunnan varhaiskasvatuksen yksiköiden välillä. Kouluiän alentamisen sijaan lapsen oppimisedellytyksiä on tarkoitus vahvistaa kehittämällä varhaiskasvatuksen toiminnan sisältöä ohjaavan valtakunnallisen varhaiskasvatussuunnitelman avulla. Varhaiskasvatussuunnitelman avulla on tarkoitus tukea sisällöllisesti yhtenäisen päivähoidon, esiopetuksen ja perusopetuksen kokonaisuutta. Siihen on tarkoitus kirjata niin arvot, tehtävät ja tavoitteet, hyvä ympäristö, toimintatavat kuin arviointikin. Stakesin www-sivuilla osoitteessa <http://www.stakes.fi/varttua/ajankohtaista/vasu.htm> on viimeisin versio työn alla olevasta suunnitelmasta. Sivuille on avattu myös keskusteluryhmä, jossa suunnitelmaa voi kommentoida ja osallistua sen kehittämiseen.

Suunnittelun merkitys on muutenkin korostunut viime aikoina. Kuntakohtaisesti laaditaan erilliset esiopetussuunnitelmat. Esimerkiksi Helsingin kaupungilla on esiopetussuunnitelma, jonka lisäksi vielä jokaisella päiväkodilla on esiopetussuunnitelma. Usein koko päiväkodin henkilökunta on osallistunut tämän suunnitelman laatimiseen. Valtakunnallisten linjausten mukaan laaditaan jokaiselle lapselle lapsikohtainen varhaiskasvatussuunnitelma yhteistyössä huoltajien kanssa ja suunnitelman toteutumista lisäksi arvioidaan säännöllisesti.

Varhaiskasvatussuunnitelman tekijät ovat haasteellisen tehtävän edessä. Sekä käytäntö että tutkimus ovat osoittaneet, että varhaiskasvatus on luonteeltaan muuttuvaa ja vaikeasti ennakoitavaa. Vaikka linjaukset perustuvat hyvälle arvoille sekä asiantuntemuksen ja tieteellisen tiedon tarjoamille näkemyksille, ei varhaiskasvatussuunnitelman tekijöiden urakka ole helppo. Oheisessa kuviossa on kuvattu asioita, joihin aikuiset ja lapset joutuvat varhaiskasvatuksessa ottamaan kantaa. Nämä asiat liittyvät muutokseen. Siihen kuuluu niin harmoniaa, kaaosta, kehitystä, pysähtyneisyyttä ja jopa hyvien asioiden häviämistä kaikista sitkeistä yrityksistä huolimatta. Varhaiskasvatus on samalla tavalla inhimillistä toimintaa kuin muukin ihmisten välinen toiminta. Perinteisesti varhaiskasvatuksen suunnittelu on keskittynyt kuvion vasemman yläkulman lokeroon vaivautumatta pohtimaan muutoksen merkitystä. Tätä kirjoitettaessa (21.8.2003) tekeillä olevaa varhaiskasvatussuunnitelmaa uhkaa sama ilmiö.

Kaaos

Linjauksien ja tavoitteiden verkossa päivähoiton arjessa joudutaan tavoitteiden ohella kohtaamaan myös kuvion kolme muuta osaa. Työntekijät näkevät ihanteiden lisäksi resurssipulaa ja jatkuvaa elämistä kädestä suuhun. Päiväkoteja lakkautetaan, muutetaan, vakituista henkilökuntaa ei palkata ja sijaisia ei aina saa. Lapset riehaantuvat kaoottisessa ympäristössä ja lopulta kaikki energia kuluu suurempien haavereiden välttämiseen. Kaikki merkityksellinen tuntuu joskus katoavan ja käsi tavoittaa tyhjää. Kaaos on vaivalla rakennettuja sosiaalisia rakenteita jäytävä ilmiö. Koska kaaos on jossakin mitassa aina läsnä, siihen olisi jotenkin myös suhtauduttava.

Suunnitelman tarpeellisuuden mitta on sen käyttökelpoisuus. Jotta suunnitelma toimisi todellisena työtä ohjaavana välineenä, myös kaoottiset ilmiöt pitäisi ottaa huomioon. Asian tekee entistä mutkikkaammaksi se, että kaaos ei ole pelkästään negatiivinen ilmiö. Vain rakenteita ja kontakteja purkamalla voi perustaltaan uudenlaisia rakenteita muodostua. Kaaos vetää lapsia puoleensa kuin magneetti. Paradoksaalisesti on tärkeää, että lapsi voi käyttäytyä joskus järjettömästi. Kaaos helpottaa lasta saamaan kontaktin uuden järjestyksen ituihin. Koska kaaos on joka tapauksessa tärkeä osa varhaiskasvatuksesta (pahassa ja pakko myöntää myös hyvässä), on se kunnollisessa suunnitelmassa otettava huomioon. Mutta miten voi ennakoida ja varautua johonkin, joka on ainakin osittain tuntematon? Kaikki tämä edellyttää varhaiskasvatussuunnitelmalta ennakkointia ja varautumista.

Rutiini

Eräs kuvion tarkoitus on poistaa muutokselta sen positiivinen tai negatiivinen arvolataus. Siinä ilmiöitä ei suhteuteta tavoitetilään, vaan siihen miten ilmiöt suhtautuvat muutokseen tai miten niiden pitäisi siihen suhtautua. Ilmiön tarkastelu suhteessa muutokseen ei tarkoita, että muutosta pitäisi olla enemmän. Päinvastoin, esiin nousevat asiat, jotka olisi syytä säilyttää ja joita tulisi vaalia. Kuvion tärkeäksi osaksi nousevat oikeassa alareunassa rutiinit. Ehkä sana rutiini ei ole kovin trendikäs, mutta pitkäjänteiseen yhteiseen toimintaan sitoutuneelle se on tarpeellinen. Pakottaminen on kasvatuksen linjauksissa ja suunnitelmissa pyyhitty näkymättömiin (mutta ei olemattomiin) kyllästävä keskustelu hyvää tarkoittavilla kasvatustavoitteilla tai konstruktivisella näkemyksellä. Nykyinen linjaus, jossa kerrotaan millaista varhaiskasvatuksen tulee olla, ei tavoita päivähoidon arkea, sen paremmin sen rikkautta kuin puutteitakaan.

Tavoitteiden ja välttämättömyyksien ero on selvä. On oltava selvää, että lapset eivät yksinään häivy päiväkodista ilman aikuisen lupaa. Lasten turvallisuus ja luottamus oman persoonan merkitykseen on säilyttävä kaikissa oloissa. Pakollisia asioita ei saa kuitenkaan olla kovin monta, sillä mitä enemmän pakollisia asioita on, sitä byrokraattisemmaksi toiminta muuttuu. Mutta

ajatelkaapa lasta joka oppii turvallisen tavan olla kasvattajan seurassa ilman mitään vaatimuksia tai muutoksia. Eläköön pysyvyys ja muuttumattomuus! Aikuisen tai lapsen lähellä voi olla ilman että kokee olevansa vajaa, irrallinen tai jatkuvasti aktiivisesti itseään ja ympäristöään konstruoiva toimija.

Pysyvien, tuttujen ja tunnettujen asioiden arvo piilee niiden ennustettavuudessa. Kun olemme rutinoituneet – välttämättömyyden pakosta – antamaan arvoa itsellemme ja muille ilman ehtoja, voi kaaoksestakin löytää tuttuja, hyvää tekeviä elementtejä. Koska vain muutos on pysyvää, on joidenkin asioiden muututtava muita hitaammin. Yhä nopeammin muuttuvassa kulttuurissamme ei voi olla kovin montaa hitaasti muuttuvaa asiaa. Jos joku asia on välttämätön, siitä tulisi tehdä itsestään selvä. Mitä enemmän rutiinit tulevat automaattisiksi, sitä vähemmän niihin tarvitsee tuhlata erikseen energiaa.

Kulttuuriimme kuuluu, että itsestänselvyyksien arvo ajan myötä vähenee. Tehdessämme varhaiskasvatussuunnitelmaa meidän tulee antaa arvo henkilökunnan osaamiselle ja olemassa olevalle hyvälle. Siksi varhaiskasvatussuunnitelman sävyn on oltava kunnioittava. Vaatimusten ristipaineessa päivähoidon henkilökunta, lapset ja vanhemmat ovat monesti luoneet upeita eläviä yhteisöjä, joita ei saa turmella uusilla suunnitelmilla. Varhaiskasvatussuunnitelman tekijät ovat hankalassa tilanteessa suunnitelmaa tehdessään. On vaikea antaa pysyviä ja kaikille sopivia kriteerejä toiminnalle. Kasvatustavoitekomitean (1980) edustama traditiokaan ei anna tähän eväitä, sillä sen näkemyksessä on aina ero nykykäytännön ja paremman käytännön välissä.

Tavoite

Omimmillaan suunnitelmat ovat perinteisillä kasvatuksen tavoitteisilla ulottuvuuksilla. Lasten, perheiden ja henkilöstön tarpeita on nostettu linjauksissa monipuolisesti esiin. Erityisenä painopisteenä ovat varhaiskasvatuksen laatuun vaikuttaminen, vanhempien ja henkilöstön kasvatuskumppanuus sekä lasten neuvolan, päivähoidon, esiopetuksen ja perusopetuksen yhteistyö. Tavoitteena on, että kaikissa lapsiperheiden palveluissa omaksutaan

lapsi- ja perhelähtöiset varhaiskasvatuksen tavoitteet, toimintatavat ja yhteistyökäytännöt. Lapsen varhaiskasvatuksen palvelukokonaisuus määrittäisi tällöin kunkin lapsen ja hänen perheensä tarpeista.

On hyvä että ideaalista ja sen osista muodostetaan punnittu kokonaisuus, sillä eri osia on silloin helpompi suhteuttaa toinen toisiinsa. Mallin ongelmana on vain, että mitä kipeämmin laatua käytännön työssä kaivataan, sitä vähemmän apua toivotun toiminnan kuvauksilla on. Työtaakan alle hukkuvalle eivät päivähoiton laatua kuvaavat korulauseet käy pelastusrenkaaksi. Valtakunnalliselta varhaiskasvatussuunnitelmalta ei voi edellyttää kovin suurta konkreettisuutta, mutta sen tulisi suuntautua varhaiskasvatuksen keskeisiin ilmiöihin.

Mahdollisuus

Varhaiskasvatussuunnitelman tarkoituksena on rakentua modernille lapsi- ja oppimiskäsitykselle. Lapsen aktiivinen rooli toiminnan muotoutumisessa tunnustetaan jo yleisesti. Tämä antaa hyvät edellytykset osallistuvalla ja uutta luovalle toiminnalle. Saadessaan olla alusta lähtien omien yhteisöjensä vastuullisia jäseniä, lapset tottuvat sosiaaliseen vastuuseen ja vaikuttamiseen. Nähdessään konkreettisesti oman toimintansa vaikutuksen lapsi oppi tunnistamaan omien mielikuviansa ja tapahtumien välisen yhteyden. Lapsi saa otteen omasta elämästään. Mielikuvat voivat tällaisessa ympäristössä olla samaan aikaan sekä realistisia että kehittyviä. Valitettavasti asiaa ei ole kuitenkaan ajateltu loppuun asti. Koska lapsi on osallinen sosiaalisessa muutoksessa, kukin lapsi kohtaa erilaisen kasvatustodellisuuden, jossa on myös hänen oma kädenjälkensä. Näin ollen erilaiset lapset oppivat erilaisia asioita.

Osallistuessaan uusien asioiden muotoutumiseen lapset oppivat asioita, joita ei ole voinut oppia, ennen kuin lapset ovat olleet mukana näitä asioita valmistamassa. Tämä johtaa siihen, että kukin lapsi kohtaa juuri omanlaisensa päivähoiton, jonka muotoutumiseen hän itse vaikuttaa. Lapsen oppimisesta ei voi puhua erillisenä ilmiönä. Lapsi ei vain opi aktiivisesti rakentamalla, vaan

lapsen omat käsitykset tapahtumien kulusta ohjaavat lapsen toimintaa ja tätä kautta edelleen tapahtumien kehitystä.

Lapsen tapa nähdä varhaiskasvatus vaikuttaa siihen millaista varhaiskasvatus tulee olemaan. Varhaiskasvatussuunnitelman tekijöillä on edessään melkoinen haaste, jos tarkoituksena on, että lapsi huomioidaan muutoksen työkalujen valmistajana. Toiminnan dynaamisuus edellyttää yksinkertaista, mutta kattavaa orientaatiota tasapainoillessaan harmonian, kaaoksen ja kehityksen aallokossa. Varhaiskasvatustutkimus on raottamassa lasten todellista potentiaalia häntä koskevien asioiden muokkaamisessa. Lapseen suhtautuminen muutoksen moottorina, subjektina, ei ole ensisijaisesti eettisesti tervetullutta vaan toiminnan ymmärtämisen ja siihen vaikuttamisen kannalta välttämätöntä.

Varautuminen arkeen ja juhlaan

Millainen sitten on hyvä, toimiva ja muuttuviin olosuhteisiin sopiva varhaiskasvatussuunnitelma? Se on kevyt ottaa mukaan, mutta sopii monenlaisiin tilanteisiin. Kaos on suotavaa pallomeressä, mutta ei posliinikaupassa. Jotkut asiat on tehtävä kyselemättä, joskus asiaa ei ole edes olemassa ennen kuin lapsi on sen tehnyt. Kasvatuksen tavoitteellisuutta voi korostaa, mutta tavoitteitaan todellisuudeksi luuleva amiraali hukkuu laivansa mukana. Hyvä varhaiskasvatussuunnitelma on nähdäkseni varautumista kohtaamaan mahdollisesti muuttuva todellisuus. Tasapainoisessa varhaiskasvatuksen suunnittelussa on kysymys huomion kiinnittämisestä vuorovaikutukseen. Sekä työntekijät, vanhemmat että lapset voivat muuttua. Täytyy olla uskoa omiin kykyihin ja näkemykseen. Tehtävä on selvästikin vaikea.

Koska muutos karkaa aina käsistämme, on vaikea tarjota kättä pitempää varhaiskasvatuksen suunnittelun viitekehyydeksi. Itse olen käyttänyt oheista kuviota. Kun ajankohtaisia ja ennakoitavia asioita sijoittaa kuvioon, tulee samalla esiin niiden suhde muutokseen. Tärkeäksi koetuista asioista saadaan yleiskuva ja nähdään miten ne sijoittuvat kuviossa. On hyvä myös miettiä, ovatko asiat kahden jatkumon (”näkemyksen ero – yhteys” sekä ”ei kehitystä . –

kehitys”) suhteen oikeassa kohdassa kenttää. Kuvion kaikilla osilla on käyttöarvoa, on vain löydettävä ilmiöille luonteva sijoituspaikka. Eri kentän alueilla oleviin asioihin suhtaudutaan eritavalla ja niihin kohdistuvat toimenpiteet ovat erilaisia. Jotta mahdollisuuksille olisi tilaa, muut kolme osaa on pidettävä ilmavina. Mahdollisuuksien ulottuvuus on ainoa joka saa pullistella yli äyräidensä, sillä mahdollisuudet eivät velvoita välittömään toimintaan. Ideointihan on kuin panisi rahaa pankkiin. Pohjimmiltaanhan voimme tarttua tietoisesti vain löytämiimme mahdollisuuksiin. Kuvio sopii moniin tilanteisiin ja tarkoituksiin, niin pitkäjänteiseen kuin päivittäiseenkin käyttöön.

Jos kehitys tarkoittaa organisaation monimutkaistumista, varhaiskasvatuksen suunnittelu on tullut tiensä päähän. Tarvitaan myös hierarkioiden purkua. On hyvä, että varhaiskasvatussuunnitelma on verkossa kommentointia ja kehittelyä varten. Tämä on merkki yhteistyöhalusta. Annetaan suunnitelman teolle oma panoksemme.